

XORAZM MAROSIM FOLKLORINING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI

Sabirova Nasiba Ergashevna, Xorazm VPIYO 'MM "Tillarni o'qitish metodikasi" kafedrasini mudiri, professor, filologiya fanlari doktori (DSc)

<https://orcid.org/0000-0002-1236-283X>

e-mail: sabnas1@yandex.ru

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF KHORAZM CEREMONIAL FOLKLORE

Sabirova Nasiba Ergashevna, Head of the Department of Methods of Teaching Languages of the National Academy of Sciences of Khorezm region, Professor, Doctor of Philology

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБРЯДОВОГО ФОЛЬКЛОРА ХОРЕЗМА

Сабирова Насиба Эргашевна, заведующая кафедрой методики преподавания языков НЦОНМП Хорезмской области, профессор, доктор филологических наук

Annatsiya: Ushbu maqolada Xorazm marosim folklori, to'y marosimiga oid poetik ramzlar haqida so'z yuritilgan. Shuningdek, farzand bilan aloqador qo'shiqlarda ishlatiladigan ramzlar avvalo farzand tushunchasi bilan bog'liqligi, befarzandlik, farzand tushunchalari alohida tahlilga tortilgan. Jumladan, "olma" va "nor" ramzlarining qo'llanilishida boshqa ma'nolar ham borligi aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: beshik to'yi, soch to'yi, yosh to'yi, qadimgi marosimlarning qoldiqlari, "oshiq", "pachiz", "oltin qoboq" kabi o'yinlar.

Annotation: This article deals with Khorezm ritual folklore, poetic symbols related to the wedding ceremony. Also, symbols used in songs related to children are firstly related to the concept of children, childlessness, concepts of children are analyzed separately. In particular, it was mentioned that the symbols "olma" and "nor" have other meanings.

Keywords: cradle wedding, hair wedding, youth wedding, remnants of ancient ceremonies, games such as "ashik", "pachiz", "oltin qoboq".

Аннотация: В статье рассматривается фольклор обрядов Хорезма, поэтические символы, связанные с свадебным обрядом. Также символы, используемые в песнях, относящихся к ребенку, в первую очередь относятся к понятию ребенок, бесплодие, понятия ребенка участвуют в отдельном анализе. В частности, отмечается, что использование символов «олма» и «нор» имеет и другие значения.

Ключевые слова: колыбельная свадьба, свадебная прическа, молодежная свадьба, остатки древних обрядов, игры типа "oshiq", "pachiz", "oltin qoboq".

KIRISH. Ma'lumki, inson oila qurib, juftlik bo'lib yashar ekan, hamisha o'z izida zurriyot qoldirish uchun kurashadi. Befarzandlik qadimda bexosiyatlik ramzi sifatida qoralangan. Buni ayrim dostonlardagi motivlar ham tasdiqlaydi. "Ediga" dostonida Tulumxo'jani befarzandligi uchun

saroydan haydab, Qo'ng'irotdan elidan badarg'a qilishadi. Dostondagi ushbu she'rlar buni tasdiqlaydi:

Yurtg'a yetar befarzandning shumlig'i,
Kasofatdur asli o'zi bo'ldig'i,
Maqbul emas yaxshi-yomon qilig'i,

Bu dargohda anga davron bo'lsin [1,171].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Xalq qo'shiqlarida farzand timsoli sifatida turli-tuman narsa-predmetlar, nabotot va hayvonot olamiga mansub obrazlarga murojaat etiladi. Dastavval farzand ramzi sifatida beshik tilga olinadi:

Mo'ralasak mo'ringizdan tutun chiqar,
Bizga degan qatlamangiz butun chiqar.
Butun chiqsa, shu xonadon xayrli eshik,
Shu eshikka buyursin tilla beshik [2,36].

Shu narsani alohida ta'kidlash lozimki, folklor asarlarida beshik tushunchasi tilga olinganda unga nisbatan "tilla", "oltin" kabi epitetlar qo'shiladi: Bu uyda himmat tog'i darpanadi, To'rida oltin beshik darpanadi, Yo Muhammad ummatina, yo ramazon [2,44]. Ushbu epitetlar aslida beshikka emas, balki uning ichidagi farzandga qarata aytiladi. Chunki farzand oltindan ham qimmatli bo'lgan zotdir. Albatta, beshik tasvirlangan lavhalarda bolaga alla aytish odati ham o'z ifodasini topadi. Ayrim qo'shiqlarda zurriyot, farzand ramzi sifatida qushlar obraziga, xususan, bulbul timsoliga murojaat etiladi:

Tomga sepdim sedana,
Terib yesin bedana,
Uyingiz-bulbulxona,
Har yili bo'lsin to'yxona [2,115].

"Bulbulxona" so'zi orqali ifodalangan obyektning ramziy talqinida asosiy urg'u farzandning yig'isi, kulgusi, shovqin-suroni kabi turli qiliq va xosiyatlariga qaratiladi. "Bolalik uy bozor" maqoli ham o'sha xususiyatlarga ancha mos keladi. Farzandga avlodni davom ettiruvchi zot sifatida qaralganligi sababli uning bilan bog'liq ramzlar oilaga aloqador ramzlar bilan yonma-yon keladi. Masalan, "chiroq" ramzi qo'shiqlarda farzand va oila timsollariga uyqash keladi:

Qora go'zzim qorasi,
Qorong'i uyim chirosi,
Xafa ko'nglim binosi,
Alla, bolam, allayo [3,67].

Xonadonda chiroq yonishi hayotning davomiyligi, oilaning barhayotligini anglatadi, uning negizida esa farzand tushunchasi yotadi. Qo'shiqlarda o'g'il va qiz farzandlar bilan aloqador ramzlar mavjud. Ularda umumiylik bilan birga alohidalik ham ko'zga tashlanib turadi. Ma'lumki,

yoshlikdan boshlab har bir jins uchun mavjud o'yin turlari borki, ularning asosida ramziylik bo'rtib turadi. Bu holat xalq turmushini kengroq doirada tasvirlaydigan doston janrida ayniqsa yaxshi yoritilgan.

MUHOKAMA. Xorazm "Go'ro'g'li" turkumining birinchi dostonida Go'ro'g'lining go'rda tug'ilishi epizodi beriladi. Onasining mozori yonida o'ynab yurgan bolaning jinsini aniqlash uchun go'rning og'ziga oshiq va qo'g'irchoq tashlab qo'yishadi. Bola oshiqni olib o'ynaydi. Uning o'sha qilig'i orqali o'g'il ekanligi aniqlanadi [4,20]. Demak, har bir jinsning mashg'uloti bilan aloqador ramziy o'yinchoqlari ham xalq ijodida, jumladan qo'shiqlarda o'z ifodasini topadi:

Oltin oshiq o'ynagan,
O'g'ling bo'lg'ay yor-yor.
Kumush qoshiq o'ynagan,
Qizing bo'lg'ay yor-yor [5,81].

Oshiq o'ynash o'g'il bolalarga xos mashg'ulot bo'lib, ilgari faol o'yinlar qatoriga kirgan. Bu o'yin negizida avvalo bolalarni ovchilikka, qolaversa, harbiy mashg'ulotga tayyorlash maqsadlari yotadi. Chunki, o'yinchi ikki-uch metrdan turib raqib oshig'ini urib yiqishi yoki oshiqni otganda uning lozim bo'lgan (ya'ni yutuq ta'minlanadigan) holatda turishini ta'minlashi shart bo'lib, u oshiq egasidan nihoyatda kuchli aniqlikni, merganlikni, ephillikni va puxtalikni talab qiladi. Demak, oshiq o'yini shunchaki vaqtni ko'ngilli o'tkazish mashg'uloti emas, balki hayotiy ehtiyoj asosida yuzaga kelgan mashg'ulotdir. Qadimda bu o'yin bolalarni bir yosh-tabaqa mansubiyatidan boshqasiga (masalan, bolalikdan o'smirlikka, o'smirlikdan yigitlikka) o'tkazishdan avval qilingan sinov-initsiatsiya marosimlari chog'ida o'ynalgan ramziy-ritual o'yinlar sirasiga kirgan bo'lishi kerak. Xorazm vohasida shu tipdagi qadimgi marosimlarning qoldiqlari "oshiq", "pachiz", "oltin qoboq" kabi o'yinlar tarzida o'tgan asrning 60-yillariga qadar saqlanib qolganligi etnograf G.P.Snesaryov tomonidan aniqlanganligi [6,155-205] ham shu fikr to'g'riligini tasdiqlaydi. Shu sababdan ham, Xorazm vohasi xalq qo'shiqlarida "oshiq" detali o'g'il bolani aniqlovchi ramziy ifodaga aylangan. Endi yuqoridagi qo'shiq tarkibidagi "qoshiq" atamasiga kelsak, tovoq va qoshiq uy anjomi sifatida o'z ma'nosiga ega bo'lib, badiiy matnda u oila ramzi bo'lib hisoblanadi. Qiz

bolaning qoshiq o'ynashi uning oilaviy muhitdagi mashg'ulotga tayyorlanishini bildirib, kelajakdagi taqdiriga ishora sifatida tanlangan ramziy ifodadir. Farzand tug'ilgandan keyin uning soch to'yi va yosh to'yi o'tkaziladi. O'sishi davomida erkalash va suyish qo'shiqlari aytiladi. O'sha qo'shiqlarda ham o'g'il va qizlarni farqlovchi ramziy obraz va ifodalardan foydalanish an'anasi mavjudligi ko'zga tashlanadi. O'g'il bolalarni suyib erkalaganda quyidagi qo'shiq ijro etiladi:

Yoshina yosh qo'shilsin,

Oshina osh qo'shilsin.

Ulli yigit bo'lganda

Boshina bosh qo'shilsin [7,11].

NATIJALAR. Mazkur qo'shiqdagi "osh" rizq-ro'z va boylik ramzi bo'lsa, "boshina bosh qo'shilishi", ilgari faslimizda ta'kidlaganimiz kabi uylanish va oilali bo'lish istagini anglatadi. O'g'il bolalarga aytiladigan allalarda, suyish qo'shiqlarida ularning oila tayanchi va kuch-qudrat timsoli ekanligiga ishora qiladigan ramziy ifodalar tanlanadi:

Beglar begin sarvari,

Otangni bel kamari.

Kamarni tig', javhari,

Ko'zim nuri gavhari,

Ollo bolam-ey, ollo [8,7].

Qo'shiqdagi "belning kamari" iborasi bolaning kuch-qudratiga ramziy ishoradir. Qizlarga nisbatan aytiladigan alla va suyish qo'shiqlaridagi ramziy ishoralarda uning jinsiga mos mashg'ulotlarga nisbat beriladi:

Bolam, bolam bor bo'lar,

Olma bo'lar, nor bo'lar.

Bir kuni kelib Oyxona,

Ko'p yigitlar zor bo'lar.

O'yna, o'yna, o'yna oy.

Qo'shiqning umumiy mazmunida qiz bolaning turmushga chiqishiga ko'proq e'tibor qaratilishidan tashqari "olma", "anor" ramzlarining qo'llanilishida yana boshqa ma'nolar ham

yashiringan. "Olma" va "nor" qiz, ayol ramzi bo'lib, ularning negizida hosildorlik inonchlari, oila va farzand tushunchalari yotadi. Xullas, farzand bilan aloqador qo'shiqlarda ishlatiladigan ramzlar avvalo farzand tushunchasi bilan bog'lanadi, qolaversa har bir farzandning jinsiga qarab ularga mos holda tanlanadi.

XULOSA. O'zbek folklorshunosligida marosim folklori yo'nalishining rivojlanib borayotgan bir paytida ko'pgina urf-odat, marosimlar, ular tarkibidagi verbal komponentlar unutilib, etnofolkloriy jarayon so'nib borishining oldini olish va unutilish arafasiga kelib qolgan jarayonlarni ilmiy tadqiq qilish bizning kelgusi ishlarimiz mazmunini tashkil etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Oshiqnoma (Xorazm dostonlari). II kitob. – Urganch: Xorazm nashriyoti, 2006.
2. Ulug' oy umidlari: "Yo ramazon" qo'shiqlari (to'plab, nashrga tayyorlovchilar va so'zboshi mualliflari M.Jo'raevva, Sh.Shomusarov). – Toshkent: Movarounnahr, 2001.
3. Xorazm og'zaki ijod durdonalari (nashrga tayyorlovchilar Y.Zohidov, P.Bobojonov). – Urganch: "Xorazm" nashriyoti, 1993.
4. Go'ro'g'li. Xorazm dostonlari (nashrga tayyorlovchi S.Ro'zimboyev). – Urganch, Xorazm nashriyoti, 2004.
5. Xorazm og'zaki ijod durdonalari (nashrga tayyorlovchilar Y.Zohidov, P.Bobojonov). – Urganch: Xorazm nashriyoti, 1993. – 81-bet.
6. Снесарев Г.П. Традиция мужских союзов в её позднейшем варианте у народов Средней Азии // Полевые исследования Хорезмской экспедиции в 1958—1961-гг. (памятники средневекового времени этнографические работы). – М., 1963.
7. Beg'ubor qalb sadosi (bolalar folklori). Nashrga tayyorlovchi H.Ro'zmetov. – Urganch: Universitet, 2003. Xorazm, 1996.

